

Viki Jakaša Borić

Konzervatorski odjel u Zagrebu

Nacrti Aleksandra Brdarića za palaču u Opatičkoj 10

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 15. 9. 2009. – Prihvaćen 15. 10. 2009.

UDK: 728.012.2(497.5 Zagreb)

Sažetak

U tekstu se analiziraju nacrti Aleksandra Brdarića za palaču u Opatičkoj 10 radi utvrđivanja njezina izvornog izgleda. Definiranjem prostorne koncepcije i sustava artikulacije pročelja ove klasicističke palače postaju ujedno jasnije i Bolléove intervencije s kraja 19. stoljeća, kada se u njoj smješta Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade. Budući da je Brdarić na svojim nacrtima prikazao stariju arhitektonsku strukturu koja je integrirana u tijelo trokrilne palače, sasvim se jasno

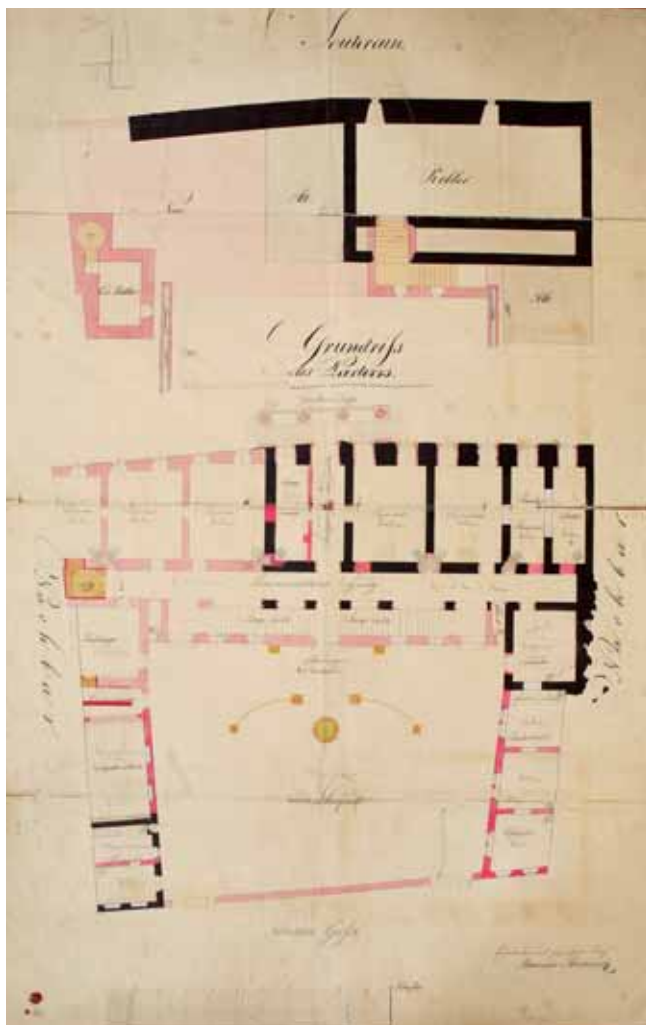
razabire njezin utjecaj na koncepciju nove palače. Dakle, uz pomoć Brdarićevih nacrti, uključujući do sada poznate materijale kao što su Bolléovi nacrti za adaptaciju, uspostavlja se građevni razvoj palače od barokne kuće iz 18. stoljeća preko klasicističke palače do izmjena s kraja 19. stoljeća. S obzirom na položaj palače na liniji srednjovjekovnog obrambenog zida, njezina građevna geneza zanimljiva je i u kontekstu preobrazbe i povezivanja grada s okolnim prostorom.

Ključne riječi: Aleksandar Brdarić, palača, Opatička 10, klasicizam, nacrti, trijem

Palača u Opatičkoj 10 sagrađena je 1838. godine kao trokrilni jednokatni objekt s izuzetnim položajem na istočnom rubu gradečkog platoa, duž linije srednjovjekovnog obrambenog zida. Svojim glavnim istočnim krilom dio je kontinuiranog poteza kuća koje određuju istočnu fasadu Gornjega grada, dok se bočna krila pružaju duž južnog i sjevernog ruba parcele, prema Opatičkoj ulici. Njezina izvorna namjena bila je stambena, međutim, u drugoj polovici 19. stoljeća iznajmljena je Banskomeu stolu, a od 1892. udomljuje Odjel za bogoštovlje i nastavu, te prema Kršnjavijevu programu biva preuređena kako bi prezentirala suvremenu hrvatsku umjetnost i kulturu kao i temeljne vrijednosti i izvore umjetnosti.¹ Zbog prilagodbe ovoj reprezentativnoj namjeni u razdoblju od 1882. do 1892. palača doživljava izmjene u interijeru i na pročeljima. Do druge značajne adaptacije došlo je 1913./1914. godine, kada joj se dograđuje kat.² Usprkos izmjenama korisnika palače, kontinuitet javne kulturne namjene nije prekinut do današnjih dana. Naime, od 1962. godine njezinim se prostorima koristi Institut za historiju radničkog pokreta, a danas je tamo smješten Hrvatski institut za povijest. U posljednjoj obnovi, koja se odvijala u razdoblju od 1996. do 1999. godine, palača je kompletno građevinski sanirana uz brojne adaptacije i rekonstrukcije radi podizanja standarda upotrebe njezinih prostora, a

potom je restauriran zidni oslik i sve ostale umjetnine kao i oprema interijera.³ Poznata široj javnosti po svojoj *Zlatnoj dvorani*, reprezentativni je primjer klasicističke izgradnje Zagreba s izuzetnim položajem na liniji srednjovjekovnog obrambenog zida. Gradski prostor uz srednjovjekovni zid tijekom povijesti mijenjao je značenje i karakter, a u 19. stoljeću proces transformacije doživljava svoj vrhunac u smislu potpune razgradnje obrambenog zida i integracije grada s vanjskim prostorima.⁴ Ova urbanistička komponenta svakako doprinosi značenju palače, čija građevna geneza postaje zanimljiva i u kontekstu preobrazbe i povezivanja grada s okolnim prostorom.

Zahvaljujući istraživanjima Lelje Dobronić poznati su brojni podaci o izgradnji ove palače. U svojim knjigama *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*,⁵ *Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba*⁶ te *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*⁷ autorica donosi arhivske podatke važne za povijest izgradnje na parceli i za izgradnju same palače. Otkrićem pisma Aleksandra Brdarića od 13. veljače 1841. godine, kojim se graditelj prijavljuje na natječaj za rad na zgradi Križevačke biskupije, te među svojim važnijim dotadašnjim radovima navodi palaču u Opatičkoj 10, rješava se pitanje njezina autorstva.⁸ Olga Maruševski još se jednom osvrće na spomenuto pismo u okviru teksta posvećenog

1. Nacrt prizemlja i podruma palače u Opatičkoj 10, Aleksandar Brdarić (Hrvatski državni arhiv)

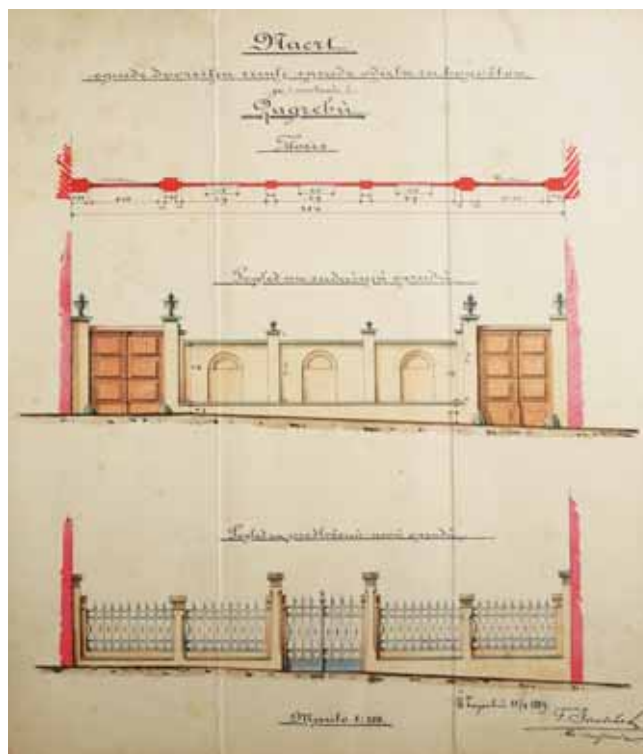
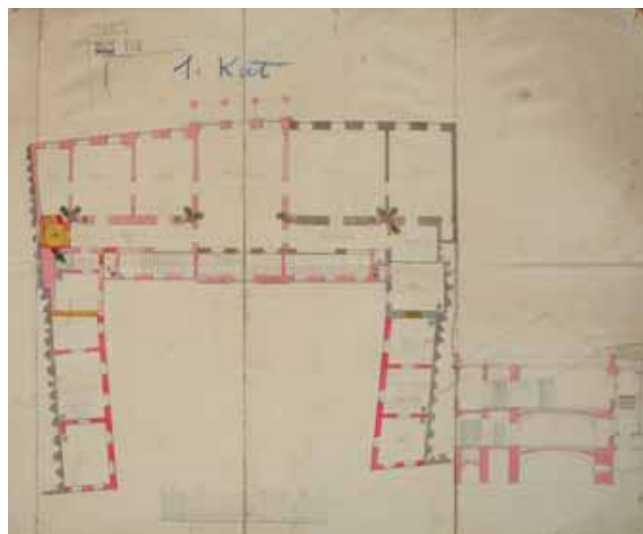
Drawing of ground floor and substruction of the building at Opatička 10, Aleksandar Brdarić (Croatian State Archives)

2. Nacrt prvoga kata palače u Opatičkoj 10, Aleksandar Brdarića, (Hrvatski državni arhiv)

Drawing of the first floor of the building in Opatička 10, Aleksandar Brdarić (Croatian State Archives)

3. Nacrt ograde dvorišta zemaljske zgrade Odjela za bogoštovlje, tlocrt, pogled na sadašnje stanje, pogled na predloženu novu ogradu, F. Jirovšek (Muzej grada Zagreba)

Drawing of the fence of the yard of the provincial government building of the department for religion, ground plan, view of the current situation, view of the proposed new building, F. Jirovšek (Zagreb City Museum)

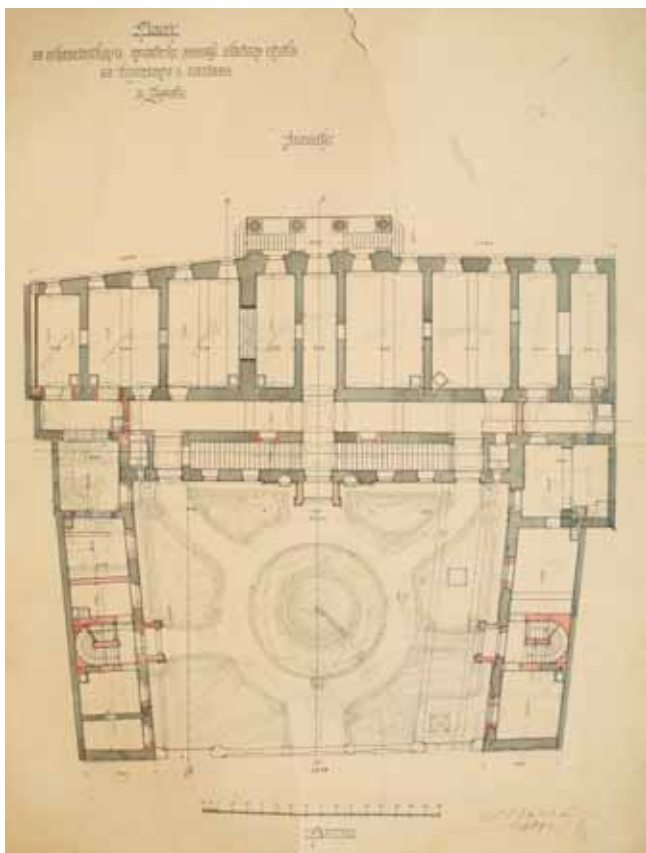

su svakako bili od pomoći pri definiranju građevnih slojeva, ali nedovoljni za potpunu sliku i razlučivanje izvornog stanja od kasnijih intervencija.

Brdarićevoj obnovi samostana u Križevcima, u kojem donosi podatke o njegovu školovanju, zvanju, mogućim utjecajima kao i o njegovim radovima.⁹ Ista autorica u monografiji pod naslovom *Iso Kršnjavi – kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10* obrađuje likovni program palače iz vremena historicističke obnove.¹⁰ U uvodnom dijelu knjige temeljem ranije objavljenih podataka o izgradnji palače daje kratku interpretaciju njezine građevne geneze.¹¹ U okviru toga teksta objavljuje Bolléove nacрте za adaptaciju palače, koji

Kuća iz 18. stoljeća integrirana u strukturu nove palače

Pronalaskom nacрта s potpisom Aleksandra Brdarića utvrđena je izvorna forma klasicističke palače, ali i starija građevna struktura integrirana u novokomponiranu cjelinu.¹² Naime, u okviru nacрта nove trokrilne palače prikazana je starija kuća, jednokatnica s podrumom, tlocrtne L forme, koja se duljim krilom pružala duž srednjovjekovnoga zida koristeći se njegovom strukturom do visine prvoga kata kao istočnim

4. Nacrt za rekonstrukciju zgrade Zemaljskog vladina odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, prizemlje, H. Bollé (Hrvatski državni arhiv)

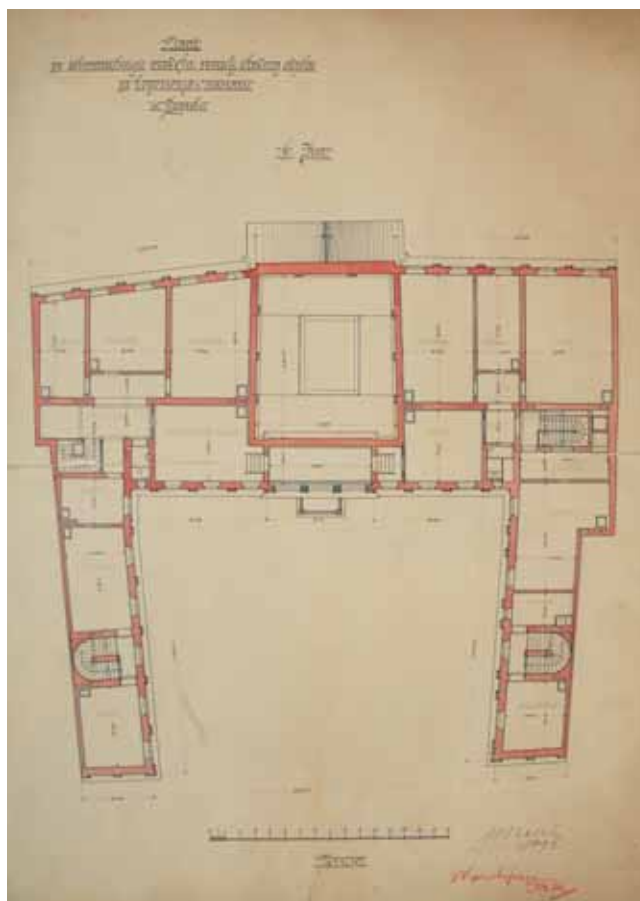
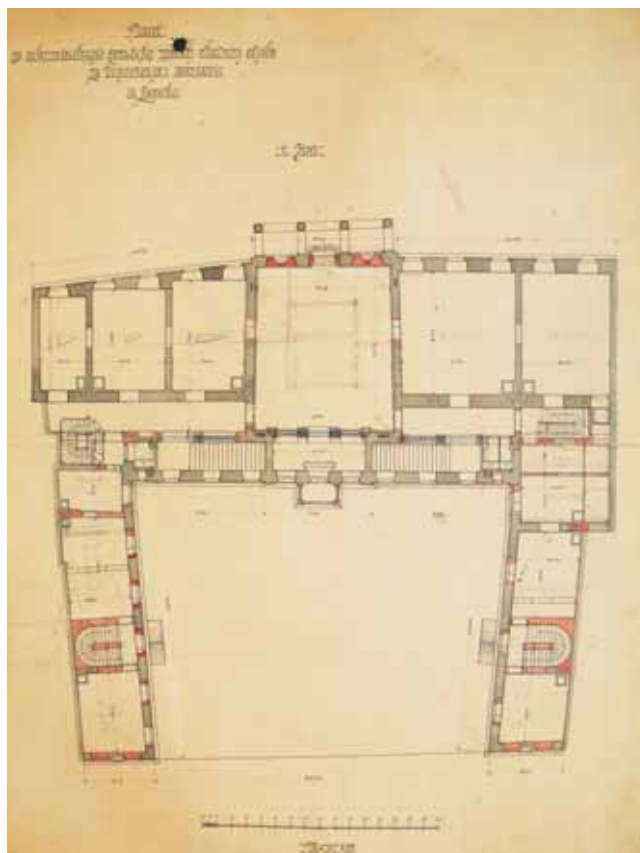
Drawing for the reconstruction of the building of the provincial government's department for religion and teaching in Zagreb, ground floor, H. Bollé (Croatian State Archives)

5. Nacrt za rekonstrukciju zgrade Zemaljskog vladina odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, I. kat, H. Bollé (Hrvatski državni arhiv)

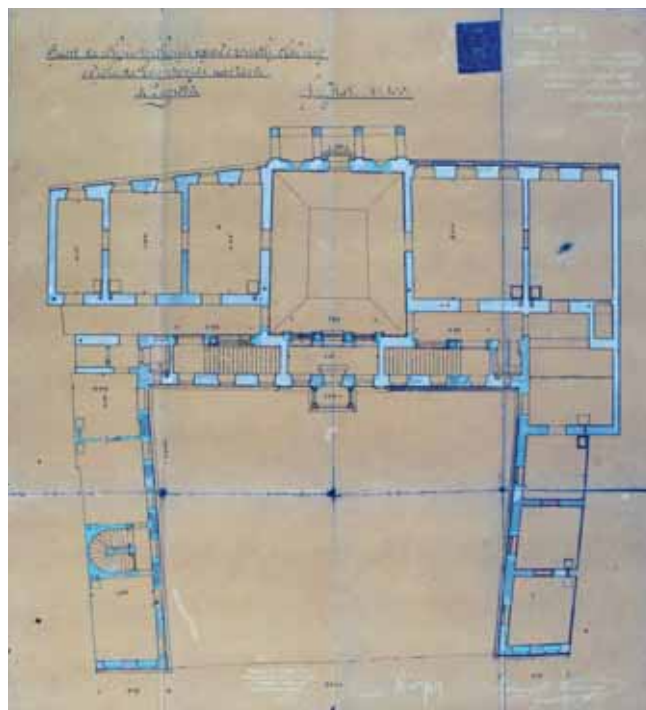
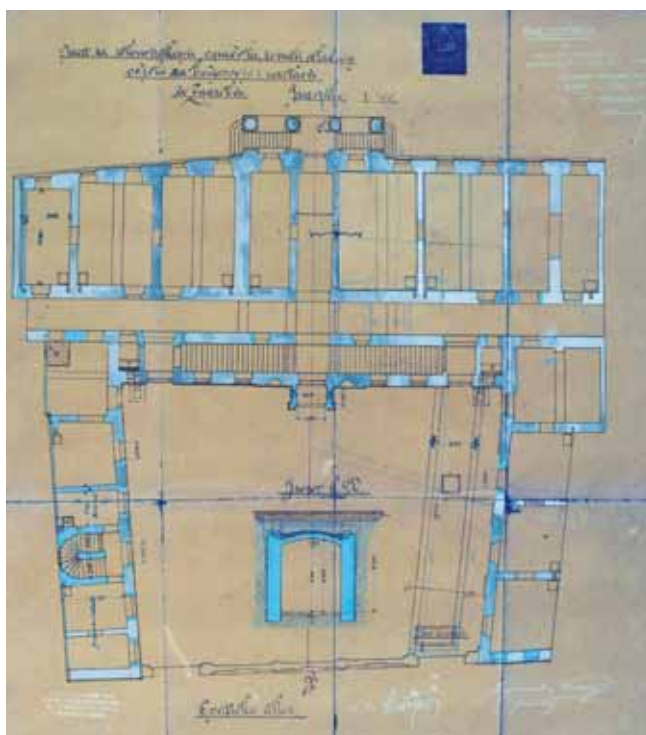
Drawing for the reconstruction of the building of the provincial government's department for religion and teaching in Zagreb, first floor, H. Bollé (Croatian State Archives)

6. Nacrt za rekonstrukciju zgrade Zemaljskog vladina odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, II. kat, H. Bollé (Hrvatski državni arhiv)

Drawing for the reconstruction of the building of the provincial government's department for religion and teaching in Zagreb, second floor, H. Bollé (Croatian State Archives)

perimetralnim zidom. Kuća je imala izlaz prema vanjskoj padini, što nam govori o ranije uspostavljenoj komunikaciji kuće s prostorom izvan srednjovjekovnoga zida. Glavno krilo ove starije kuće zauzima nešto manje od dvije trećine duljine istočnoga, središnjega krila nove palače, s time da je uže od njega za širinu stubišta koje je dograđeno uz dvorišni perimetralni zid. Dvorišno krilo, smješteno uz južni rub parcele, znatno je kraće i uže: čini ga jedna prostorija u prizemlju i jedna na katu. Prizemlje glavnoga krila sasto-

7. Nacrt za rekonstrukciju zgrade Zemaljskog vladina odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, zapadno pročelje, Šafranek i Wiesner (Državni arhiv u Zagrebu)

Drawing for the reconstruction of the building of the provincial government's department for religion and teaching in Zagreb, west elevation, Šafranek and Wiesner (State Archives in Zagreb)

8. Nacrt za rekonstrukciju zgrade Zemaljskog vladina odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, presjek, Šafranek i Wiesner (Državni arhiv u Zagrebu)

Drawing for the reconstruction of the building of the provincial government's department for religion and teaching in Zagreb, cross-section, Šafranek and Wiesner (State Archives in Zagreb)

9. Nacrt za rekonstrukciju zgrade Zemaljskog vladina odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, prizemlje, Šafranek i Wiesner (Državni arhiv u Zagrebu)

Drawing for the reconstruction of the building of the provincial government's department for religion and teaching in Zagreb, ground floor, Šafranek and Wiesner (State Archives in Zagreb)

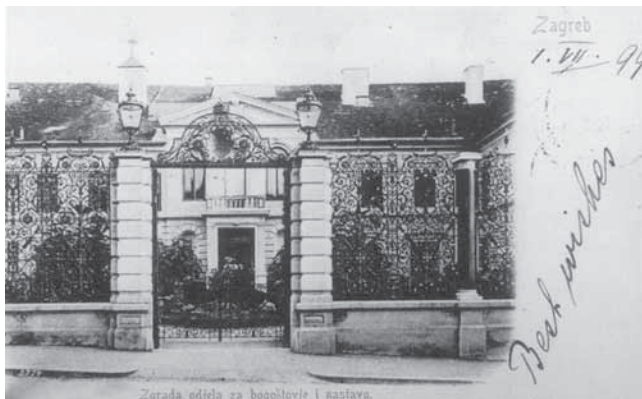
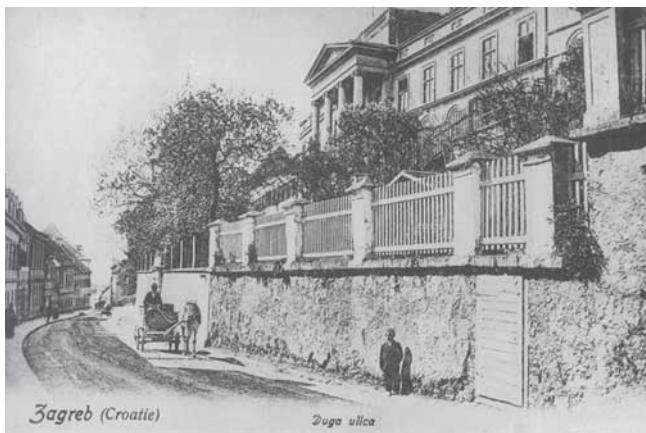
10. Nacrt za rekonstrukciju zgrade Zemaljskog vladina odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, I. kat, Šafranek i Wiesner (Državni arhiv u Zagrebu)

Drawing for the reconstruction of the building of the provincial government's department for religion and teaching in Zagreb, first floor, Šafranek and Wiesner (State Archives in Zagreb)

jalo se od niza prostorija kojima se pristupalo iz hodnika, vjerojatno arkadno rastvorenoga prema dvorištu. Iz rubne sjeverne prostorije izlazilo se u vrt pred kućom, na padini prema Dugoj ulici (danas Radićevoj). Na katu se ponavljala osnovna koncepcija prizemlja s prostorijama orijentiranim prema vanjskom vrtu i hodnikom prema dvorištu, s time da su u novu cjelinu integrirane samo strukture dviju bočnih prostorija, ali i cijelo dvorišno pročelje. Kuća je imala podrum, koji se protezao duž srednjovjekovnoga zida, a pristupalo mu se s dvorišne strane. Nadsvođen bačvastim

svodom sa širokim nepravilnim susvodnicama, sačuvan je do danas. Istočno pročelje kuće bilo je artikulirano ujednačenim gustim ritmom prozora.¹³ Dvorišno je pročelje u prizemlju vjerojatno bilo rastvoreno arkadnim otvorima, a na katu prozorima.

Prilikom analize ovoga građevnog sloja palače treba se osvrnuti na arhivske podatke o stanju na parceli prije izgradnje palače.¹⁴ Poznato je, naime, da su na prostoru današnje parcele nakon velikog požara 1706. godine bile sagrađene četiri kuće, od kojih je samo ona na bedemu bila zidana.

11. Pogled na Gornji grad s istoka (palača u Opatičkoj 10 prije Bolléove intervencije)

View of the Upper Town from the east (the Opatička 10 building before the intervention of Bollé)

12. Pogled na istočno pročelje palače nakon Bolléove intervencije 1892. godine (Muzej Grada Zagreba)

View of the east elevation of the building after Bollé's intervention in 1892 (Zagreb City Museum)

13. Pogled na zapadno pročelje nakon Bolléove intervencije 1892. godine (Muzej Grada Zagreba)

View of the western elevation after the Bollé intervention of 1892 (Zagreb City Museum)

Prateći mijene vlasnika, čini se da zidana kuća ulazi u 19. stoljeće, kada vlasnikom postaje Josip Vojković, koji 1810. godine kupuje gradsko zemljište ispod kuće i gradskoga zida, iznad Duge ulice (Radićeve), kako bi sebi uredio vrt. Vjerojatno se tada rastvaraju vrata na istočnom pročelju kuće kao komunikacija s prostorom izvan gradskoga srednjovjekovnog zida. Kuću nasljeđuje Ana Paravić, koja se 1838. godine obvezuje prema gradu da će svoju kuću uz koju se nalazi stara kula obnoviti na način da kula ne strši u odnosu na okolne objekte, nakon čega je došlo do izgradnje trokrilne palače.¹⁵ S obzirom na Brdarićev nacrt, koji jasno prikazuje stariju arhitektonsku strukturu uključenu u novu cjelinu, zaključuje se da je kula koja je ostala bez funkcije srušena, a kuća pored nje integrirana u tijelo nove palače.

Klasicistička palača Aleksandra Brdarića

Trokrilna palača francuskoga tipa *Court d'Honneur*, osim što donosi vrlo naglašen odnos prema prostoru izvan srednjovjekovnog zida, svojom dispozicijom na parceli uvodi novost u urbano tkivo Gornjega grada. U odnosu na uobičajenu organizaciju parcele značila je pomak jer formira unutarnje dvorište koje je rastvoreno prema ulici, odnosno od nje je ogradoeno samo ogradom.¹⁶ Takvu organizaciju na parceli ponoviti će svega nekoliko gornjogradskih palača (Opatička 18, Visoka 18, Katarinin trg 6), dok će se većina uglavnom držati tradicionalne dispozicije. Druga komponenta njezine inovativne koncepcije koja se odnosi na rastvaranje prema

vanjskom prostoru i aktiviranje perivojno uređenih prostora, bit će posve usvojena, te će izgradnja duž linije srednjovjekovnog zida bivati sve intenzivnije povezana s vanjskim ozelenjelim padinama.¹⁷ Prvobitno je palača bila jednokatna s dominantnim središnjim, istočnim krilom. Nepravilnosti koje su proizašle iz konfiguracije terena i oblika parcele prevladane su simetričnom kompozicijom gabarita, kojom dominira trijem u središtu istočnog vanjskog pročelja. Komunikacija s vrtom realizirana je centralno pozicioniranim hodnikom u prizemlju, a glavni ulaz u palaču kao i dva bočna nalaze se na dvorišnoj strani. Brdarić prihvaća osnovnu prostornu ideju starije kuće s nizom amfiladno povezanih prostorija orijentiranih prema vanjskoj padini, koje u stražnjem dijelu prati hodnik kao komunikacijska jezgra i veza s bočnim krilom. Poštujući ovu shemu dograđuje krilo do sjevernoga ruba parcele, naglašavajući središnju dvoranu dimenzijama, tipom svoda i načinom osvjetljenja. Duž hodnika dograđuje dva stubišna kraka, koja od glavnoga središnjeg ulaza u palaču vode na kat s obje strane dvorane. Na taj način rješava problem komunikacije što je nastao prekidanjem hodnika dvoranom koja je zauzela cijelu širinu krila. Pomalo nezgrapno rješenje, koje će u adaptaciji s kraja 19. stoljeća biti izmijenjeno, očito je kod spoja dograđenoga stubišta i starijega dvorišnog pročelja, koje je preuzelo ulogu zapadnoga perimetralnog zida dvorane. Prema nacrtu, naime, izgleda da se iz dvorane ulazilo u maleni prostor s kojega se pristupalo altani. Bočna, znatno uža krila podređena su glavnomu krilu, a sastoje se od niza amfiladno povezanih prostorija, bez hodnika. Brdarić je na listu uz nacrt kata prikazao presjek glavnoga krila palače, iz kojega se jasno

14. Pogled na istočno pročelje, sadašnje stanje
View of the eastern elevation, current situation

15. Pogled na zapadno pročelje, sadašnje stanje
View of the western elevation, current situation

16. Trijem istočnog pročelja, sadašnje stanje
Portico of the east elevation, current situation

razabire sustav svodjenja. Podrum, koji u cijelosti pripada kući iz 18. stoljeća, ima bačvasti svod. Prizemne prostorije svodene su plitkim pruskim svodovima, dok su prostorije kata zaključene ravnim drvenim stropovima. Središnja je dvorana imala niski drveni svod, što se ne vidi iz Brdarićeva presjeka, ali ga spominje Iso Kršnjavi u jednom opisu palače iz vremena prije historicističke obnove.¹⁸

Stilska određenost i kvaliteta Brdarićeve palače razabire se ponajprije u artikulaciji pročelja i u oblikovanju njezina volumena. Uprkos kasnijim adaptacijama i dogradnji kata, pročelja su velikim dijelom očuvala klasicističko oblikovanje. Graditelj je u svom pismu grkokatolicima okarakterizirao svoje objekte kao rađene »u talijanskom ukusu«, a zapravo se radi o utjecaju Palladijeve arhitekture. Dominantna je tema istočno pročelje s trijemom u središtu, koji zaprema visinu prizemlja i kata, te se kao takav u zagrebačkoj arhitekturi javlja prvi put.¹⁹ Naglašavanje centralne dvorane u odnosu na ostale prostorije interijera karakteristika je kasnobaroknih arhitektonskih rješenja, no ova značajna karakteristika interijera gotovo da se i neće odraziti na oblikovanje vanjštine volumenom. Štoviše, riječ je o zatvorenoj blokovskoj formi koju definira pravocrtni smjer protezanja zidnoga plašta. Artikulacija ujednačenim gustim ritmom prozora prizemlja i kata te primjena razdjelnih vijenaca sugeriraju

horizontalnost. Karakteristični su slijepi lukovi nad prozorima prizemlja, obrubljeni profilacijama i ispunjeni reljefnim dekoracijama u obliku lepeza, koji slijede ritam prozora.²⁰ Pojas s lavljim glavama u visokom reljefu i plošna traka dio su klasicističke zaključne trabeacije, koja je okrnjena dogradnjom kata.²¹ Izgubivši svoju izvornu funkciju, ti su elementi preuzeli ulogu parapeta prozora drugoga kata. Tri središnja otvora prizemlja pred kojima je trijem očuvala su svoju izvornu pravokutnu formu, dok su tri središnja otvora kata izmijenjena u historicističkoj obnovi.

Horizontalnoj protežitosti pročelja suprotstavlja se trijem s četiri jonska stupa, koji obuhvaća tri središnje osi te natkriva izlaz iz palače u vrt. Zbog svladavanja razlika u razini terena stupovi trijema su impostirani na zidu visine oko 2 metra. Iz palače se zbog tih razlika ne izlazi izravno u vrt, već na terasu, s koje se dva stubišna kraka spuštaju do vrtne razine. U svojoj prvobitnoj formi trijem je imao katnu terasu sa željeznom ogradom, koja je uklonjena u obnovi s kraja 19. stoljeća. Pri oblikovanju trijema upotrijebljeni su elementi iz repertoara klasične arhitekture u vrlo čistoj i dosljednoj formi, što govori o Brdarićevoj upućenosti i poznavanju klasične arhitekture. S obzirom na vrlo reprezentativnu formu pročelja, kojom se naglašava rastvaranje palače prema vanjskom prostoru, neupitno je, premda za sada dokumentacija o tome nije po-

znata, da se taj prostor istovremeno hortikulturno uređuje i prilagođava oblikovanju palače. Artikulacija dvorišnih pročelja slijedi osnovnu koncepciju istočnoga pročelja, što znači da se ponavlja naglasak na horizontalnoj podjeli kao i pravilan ritam pravokutnih prozora, kojemu se suprotstavlja središnji, plitki, zabatno zaključeni troosni rizalit. Prozori i vrata rizalita lučno su zaključeni naglašenom plastikom, čime je ta ploha izdiferencirana u odnosu na ostale pročeljne plohe koje uokviruju dvorište. Pred rizalitom je, čini se, bila altana, čiji nam oblik nije poznat, osim tlocrtnne forme koju je Brdarić prikazao na nacrtu prizemlja. Budući da Bollé na svom nacrtu za adaptaciju kata ne prikazuje nikakve promjene u području otvora prema altani, zaključuje se da je vratni otvor već postojao, što podrazumijeva i prisutnost altane. Zapadnu stranu dvorišta zatvarala je ograda karakteristična klasicističkog oblikovanja. Snimka postojećega stanja iz 1889. godine, koja je nastala prilikom izrade jednog od nacrtu za novu ogradu, danas je jedini dokument o izgledu prvobitne ograde.²² Riječ je o zidanoj ogradi, artikuliranoj stupovima u pet polja. U rubnim su poljima bili vratni otvori, naglašeni dimenzijama stupova i karakterističnim dekoracijama u obliku pehara, dok su plohe triju središnjih polja bile raščlanjene lučno zaključenim plitkim nišama.

Bolléova adaptacija palače

Brdarićeva palača doživljava izmjene u razdoblju između 1882. i 1892. godine kako bi se prilagodila i zadovoljila potrebe Odjela za bogoštovlje i nastavu. Voditelj programa prenamjene bio je Iso Kršnjavi, koji je brigu o adaptaciji i obnovi palače povjerio Hermanu Bolléu.²³ Prema Bolléovim nacrtima Šafranek i Wiesner izradili su projekt obnove, koji je prihvaćen i temeljem kojega je izdana građevna dozvola 1892. godine.²⁴ Izmjene su uglavnom bile usmjerene na interijer, koji je trebalo učiniti što reprezentativnijim kao i poboljšati komunikaciju među etažama. Stoga je središnja dvorana dobila novi drveni zrcalni svod, te je dvama stupovima, koji su zamijenili zid, povezana s podestom preko kojega se izlazi na altanu. Uklonjen je balkon na istočnom pročelju kojemu se pristupalo iz dvorane, te je središnji otvor dobio balustradnu ogradu u visini parapeta, što asocira na francuski prozor. Redefinirana je situacija na stubištu u smislu zamjene četvrtastih stupova kružnima i blage izmjene njihova ritma kako bi se dobio prostor za malene bočne prostorije. Unutar bočnoga sjevernoga krila interpolirano je dvokrako stubište i premješten je jedan pregradni zid. Vanjština palače također doživljava preinake. Izmjenama u zoni krovništva uzrok je ugradnja drvenoga zrcalnog svoda, kojim se promijenila vertikalna mjera središnje dvorane. Zbog toga se mijenja nagib istočne plohe krovništva glavnoga krila, te se u pozadini trijema javlja nadozid u širini svoda. Na nadozidu se postavlja plitka balustradna ograda. Dvorišnom pročelju prigraduje se nova altana nad glavnim ulazom u palaču. Na istočnom pročelju zatvaraju se dva prozora glavne dvorane, i pretvaraju se u niše. Smanjuju se prozori dvorišnih pročelja, te se izvode dvije niše koje flankiraju altanu. Na uličnim pročeljima bočnih krila nastaju niše s

poprsjima Aristotela i Platona. Tada se izvode kvadri u žbuci na plohama prizemne zone dvorišta, odnosno horizontalne trake na istočnom pročelju, čime je naglašen dojam prizemlja kao rustificirane baze katovima. Klasicistička ograda zamijenjena je kovanoželjeznom ogradom, koja je rađena u Obrtnoj školi u Zagrebu prema Bolléovim nacrtima, a pod vodstvom majstora Đure Burića.²⁵ Zidanoj ogradi prema Radićevoj ulici izradio je Kuno Weidmann.²⁶ Bolléova ideja o dogradnji kata, za što postoje i nacrti, realizirana je dvadesetak godina kasnije, točnije 1914. godine, kada se glavnom i bočnim krilima dograđuje kat, kojim je ponovljena osnovna prostorna shema donje etaže.²⁷ Budući da su tada proširena i bočna krila palače, rubna se polja historicističke Bolléove ograde skraćuju.²⁸ Ne čini se da je ta dogradnja svojim oblicima i artikulacijom bitno izmijenila karakter palače, štoviše, poštivala je njezin identitet. S urbanističkog aspekta može se zamjeriti prekid kontinuiteta krovne linije poteza kuća duž Opatičke ulice.

Zaključak

Nacrtima Aleksandra Brdarića utvrđuje se izvorni izgled klasicističke palače, koja se ranije mogla samo pretpostaviti temeljem poznatih Bolléovih nacrtu za njezinu adaptaciju. Definirane su tipološke i stilske kvalitete prostorne koncepcije i artikulacije pročelja, što je doprinos poznavanju arhitekture klasicizma u Zagrebu, ali jednako tako i boljem poznavanju Brdarićeva rukopisa. Riječ je o trokrilnoj palači francuskoga tipa *Court d'Honneur*, koja se prvi put javlja na prostoru Gornjega grada. Na formiranje prostorne koncepcije djelomice je utjecala postojeća starija barokna građevina koja je integrirana u tijelo nove palače. Usprkos tomu razvijena je simetrična prostorna organizacija sa središnjom dominantnom dvoranom na katu glavnoga krila, koja se ističe dimenzijama i načinom svodenja. Ova značajna odlika interijera palače Paravić, ali i interijera ostalih Brdarićevih građevina, neće se odraziti u formiranju vanjštine, koju karakterizira blokovsko oblikovanje, odnosno pravocrtni smjer protezanja zidnoga ovoja. Artikulacija ploha pročelja sadrži dominantne horizontale sazdane od niza lukova u prizemlju i pravokutnih otvora na katu, te razdjelnih i zaključnih vijenaca, kojima se suprotstavlja vertikalna središnje pozicioniranog trijema s četiri jonska stupa. Trijem je kao Palladijev motiv, bez sumnje, u zagrebačku arhitekturu uveo Brdarić, i to upravo na Paravićevoj palači, a ponoviti će se na Križevačkom grkokatoličkom samostanu.²⁹

Aleksandar Brdarić je tijekom dvanaest godina članstva u graditeljskom cehu (1837.–1849.) projektirao nekoliko najznačajnijih objekata toga vremena, koji su obilježili klasicističku izgradnju prve polovice 19. stoljeća u Zagrebu i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Palača u Opatičkoj 10 jedan je od ranijih radova, a slijedili su dvorac u Jaškovu (1841.),³⁰ palača Frigan u Opatičkoj 27 (1841.),³¹ dogradnja trijema i pregradnja interijera Grkokatoličkoga dvora u Križevcima (1841.–1845.),³² zgrada Županije na Markovu trgu (1846.–1849.).³³ Osnovne značajke koje pokazuje palača u

Opatičkoj 10, kako u smislu prostorne koncepcije tako i u oblikovanju volumena, odnosno ploha pročelja, razabiru se i u njegovim ostalim radovima. Budući da su situacije često bile uvjetovane starijim postojećim građevnim strukturama, dakako da svaki projekt nosi i svoje specifičnosti. Brdarićevi nacrti istovremeno su omogućili definiranje Bolléove adaptacije palače s kraja 19. stoljeća, a s obzirom na to da prikazuju i stariju arhitektonsku strukturu integriranu u tijelo nove palače, uspostavila se jasna slika o građevnom razvoju građevine, od barokne kuće preko klasicističke palače do historicističke adaptacije. Taj razvoj postaje zanimljiv s

obzirom na položaj palače duž srednjovjekovnoga obrambenog zida, čiji se značaj tijekom povijesti mijenjao. Naime, od skromnih parcela na rubu srednjovjekovnoga grada, s drvenim kućama karakteristične dispozicije i perifernoga značaja, razvija se reprezentativna koncepcija s palačom na gradskom zidu, koja afirmira prodor prema prostoru izvan srednjovjekovnoga grada.³⁴ Stoga se, analizom situacije na parceli kao i pojedinih slojeva palače, može zaključiti da građevni rast palače prezentira proces rastvaranja utvrđenoga grada prema vanjskom prostoru, odnosno novovjekovnu preobrazbu srednjovjekovnoga urbanog tkiva.

Bilješke

- 1
OLGA MARUŠEVSKI, Iso Kršnjavi, Kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.; ISO KRŠNJAVI, Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba, u: *Hrvatsko kolo*, Matica hrvatska, Zagreb, 1905., 262, 263. – Iso Kršnjavi svoju je ideju o vizualizaciji svih temeljnih vrijednosti i izvora likovnih umjetnosti, književnosti i filozofije kao i njihovo povezivanje s političkim i kulturnim kontekstom tadašnje Hrvatske pokušao realizirati upravo u ovoj palači na način da je angažirao mlade hrvatske umjetnike, koji su prema njegovoj zamisli izradili kompletan likovni program interijera.
- 2
LELJA DOBRONIĆ, Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas, Zagreb, Školska knjiga, 1988., 256–259.
- 3
Projekt rekonstrukcije i adaptacije izradio je Institut za građevinarstvo Hrvatske, dok je Hrvatski restauratorski zavod vodio restauraciju svih reprezentativnih prostorija i umjetnina u palači. Detaljnije o toj obnovi palače (1996.–1999.) piše tadašnji ravnatelj Instituta za povijest, gospodin Mirko Valentić, u predgovoru monografiji *Iso Kršnjavi, Kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002., autorice Olge Maruševski.
- 4
Osnovnu organizaciju srednjovjekovnoga Gradeca činile su relativno pravilne insule (danas blokovi) formirane u središtu terena, na ravnom platou, gdje su bili smješteni svi važniji objekti i gdje se odvijao javni život grada, dok su rubni dijelovi uz gradske obrambene zidove, prilagođavani konfiguraciji terena, smatrani manje vrijednim perifernim zonama. Promjenom povijesnih prilika, nestankom turske opasnosti prije svega, obrambeni zidovi gube na važnosti, te se odnos zatvorenoga srednjovjekovnoga grada prema vanjskom prostoru počinje mijenjati. Već tijekom 17. stoljeća započinje razgradnja srednjovjekovnih zidova, pa postupno tijekom narednih stoljeća nekada neatraktivni prostori na rubovima grada postaju iznimno tražene lokacije, čija vrijednost nezaustavljivo raste. Tijekom 18. stoljeća duž linije obrambenih zidova grade se barokne kuće i palače, koje mijenjaju sliku grada, o čemu svjedoče vedute iz toga vremena kao i niz danas postojećih objekata građenih u tom razdoblju. U 19. stoljeću taj proces kulminira uklanjanjem gradskih vrata i izgradnjom reprezentativnih palača, koje se vezuju za vrtove i perivoje na padinama Gradeca, što ujedno znači potpuno integriranje grada s vanjskim prostorima i podgrađima.; VLADIMIR BEDENKO, Zagrebački Gradec: Kuća i grad u srednjem vijeku, Zagreb, Školska knjiga, 1989.
- 5
LELJA DOBRONIĆ, Zagrebački Gornji grad nekad i danas, Zagreb, 1967., 82.
- 6
LELJA DOBRONIĆ, Bartol Felbinger i zagrebački graditelji njegova doba, Zagreb, Društvo historičara umjetnosti, 1971., 61, 62.
- 7
LELJA DOBRONIĆ (bilj. 2), 256–259.
- 8
LELJA DOBRONIĆ (bilj. 6), 61.
- 9
OLGA MARUŠEVSKI, Preuređenje franjevačkog samostana u Križevcima u grkokatoličku biskupsku rezidenciju, Prilog opusu Aleksandra Brdarića, u: *Radovi IPU*, 14 (1990.), 185–191.
- 10
OLGA MARUŠEVSKI (bilj. 1).
- 11
OLGA MARUŠEVSKI (bilj. 1), 35–39.
- 12
Hrvatski državni arhiv, Zbirka građevinskih nacrti, VIII. 36.
- 13
U novoj palači zadržan je isti ritam i broj otvora prizemlja, dok je na katu zadržano pet prozora starije kuće. Može se pretpostaviti da je ritam otvora kata odgovarao ritmu prizemlja.
- 14
LELJA DOBRONIĆ (bilj. 2), 256.
- 15
Kule su bile sastavni dio obrambenog sustava grada, koji je povlačenjem Turaka ostao bez funkcije. Da bi sebi olakšala teret održavanja, gradska je uprava kule iznajmljivala privatnicima za stanovanje. Osim četverostranih kula postojale su i tri polukružne, od kojih je jedna bila ona na istočnom zidu, koju je Grad 1838. godine prodao Ani Paravić za 100 forinta uz obvezu da je sruši

kako ne bi stršila u odnosu na okolne građevine. Vidi: LELJA DOBRONIĆ, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Školska knjiga, Zagreb, 1992., 26, 27. Vidi: VLADIMIR BEDENKO (bilj. 4), 82.

16

Uobičajena organizacija parcele na Gornjem gradu podrazumijevala je položaj stambenog objekta duž ulične linije ili linije srednjovjekovnoga zida, dok su u stražnjem dijelu bili gospodarski objekti. Dvorište je ostajalo u sredini, zatvoreno dakle prema ulici stambenim ili gospodarskim objektom, ovisno o položaju parcele.

17

Slijedila je Opatička 18 s altanom prema ozelenjeloj padini, a tijekom druge polovice 19. stoljeća izgradnja duž linije zapadnoga srednjovjekovnog zida mahom će pokazivati nove tendencije povezivanja i rastvaranja prema tuškanačkoj šumi (Visoka 16, 20, 22...).

18

ISO KRŠNJAVI (bilj. 1), 262.

19

Ovaj motiv vrlo je raširen i prihvaćen u Europi, a naročito u razdoblju klasicizma, kada Palladijeva rješenja i oblici temeljeni na klasičnoj arheologiji, ali prilagođeni suvremenom životu i potrebama, imaju jak utjecaj na arhitektonsko oblikovanje. S obzirom na Brdarićevo školovanje u Residenzstadtu sasvim je prihvatljiva pretpostavka da je graditelj bio nadahnut klasicističkom arhitekturom Beča, koju je pokušao prenijeti u zagrebačke okvire.

20

Vrlo karakterističan element artikulacije, koji se pojavljuje na pročeljima kuća i palača tijekom prve polovice 19. stoljeća, horizontalni je niz slijepih lukova s profilacijama. Najčešće se javlja u zoni prizemlja, ponekada katova, s ispunom ili bez nje u formi reljefnih lepeza ili neke druge florealne dekoracije. Osim Brdarića primjenjuju ga Bartol Felbinger i Antun Stiedl, a najranija pojava toga motiva čini se da je vezana za pročelje kuće u Radićevoj 32 iz 1815. godine. Na pročeljima palača javlja se kao dio složenije koncepcije (Radićeva 32, Opatička 29, dvokatnica, 29. 10. 1918., br. 4, itd.), ponegdje je dominantan motiv (Opatička 27, Opatička 29, jednokatna krila, Mesnička 49 itd.), dok se u nekim skromnijim gradnjama javlja kao jedini oblik artikulacije i dekoracije pročelnog platna (Ilirski trg 6, Nova ves 1, Vlaška 17 i 21). Isti motiv upotrijebljen na potpuno jednak način javlja se tijekom prve polovice 19. stoljeća na pročeljima bečkih palača (RENATE WAGNER-RIEGER, Wiens Architektur in 19 Jahrhundert, 1970.) kao i na pročeljima palača mađarskih gradova (ANNA ZADOR, Revival Architecture in Hungary, Classicism and Romanticism, 1981.).

21

Trabeacija pročelja korespondirala je s trabeacijom trijema, što se jasno razabire iz Brdarićeva presjeka na kojem su prikazani razdjelni i zaključni vijenci pročelja te profil trijema – baza, stup, trabeacija.

Viki Jakaša Borić: Nacrti Aleksandra Brdarića za palaču u Opatičkoj 10

22

Muzej grada Zagreba, Zbirka planova, sign. MGZ 2793.

23

OLGA MARUŠEVSKI, Značenje i postanak palače u Opatičkoj ulici 10, u: *Kaj*, 1977., 3–5, 48, 49.

24

HDA, Zbirka građevinskih nacrti, VIII. 36.

Državni arhiv u Zagrebu, Zbirka građevinske dokumentacije, sign. 2079.

25

OLGA MARUŠEVSKI, (bilj. 23), 48, 49.

26

OLGA MARUŠEVSKI, (bilj. 23), 48, 49.

27

Nacrt za dogradnju drugoga kata, s Bolléovim potpisom iz 1892. godine, nalazi se zajedno s nacrtima za adaptaciju prizemlja i kata u Hrvatskom državnom arhivu, (HDA, VIII. 36). Vidi: VLADIMIR LUNAČEK, Restauracija zgrade bogoštovlja i nastave, u: *Savremenik*, IV (1914.), 340.

28

OLGA MARUŠEVSKI, (bilj. 23), 57, 58.

29

Budući da je dvorac Martijanec građen u razdoblju Brdarićeva djelovanja, a oblikovanjem naročito vanjštine pokazuje elemente karakteristične za njegove radove, može se pretpostaviti da je on autor projekta za spomenuti dvorac. Riječ je dakako o blokovskom volumenu čije su plohe raščlanjene mirnim horizontalnim ritmom lučnih otvora prizemlja i pravokutnih u katovima, kojima se suprotstavlja središnje pozicionirani trijem s četiri jonska stupa.

30

LELJA DOBRONIĆ (bilj. 6), 62.

31

LELJA DOBRONIĆ (bilj. 6), 62.

32

OLGA MARUŠEVSKI (bilj. 9), 185–191.

33

LELJA DOBRONIĆ, Povijest palače Hrvatskoga sabora, u: *Radovi IPU*, 17 (1993.), 89–105.

34

VLADIMIR BEDENKO (bilj. 4), 13, 40, 41. – Prema istraživanju navedenog autora malena gradska vrata Surovo dverce nalazila su se na mjestu današnje palače u Opatičkoj 10. S južne strane toga ulaza u 15. je stoljeću bila parcela podijeljena u dva dijela, s kućom koja je, kako se prema opisu čini, bila na uglu Opatičke ulice i ulice koja je od Opatičke vodila prema Surovom dvercu.

Summary

Viki Jakaša Borić

The Drawings of Aleksandar Brdarić for the Building at Opatička 10

The article analyses the drawings of Aleksandar Brdarić for the building at Opatička 10 in Zagreb, the aim being to determine the building's original appearance. When the spatial concept and the system for the articulation of the front elevation of this grand Classicist building are defined, it is also easier to see the interventions made by Bollé at the end of the 19th century when the Department for Religion and Teaching of the provincial government was placed in it. Since in his drawings Brdarić showed the older architectural structure that was integrated into the body of the three-winged mansion, its influence on the concept of the new building can be discerned very clearly. With the help of

these drawings, then, including all the material known to date such as Bollé's drawings for the remodelling, the architectural development of the building from the Baroque 18th century house, via Classicist mansion to its modifications at the end of the 19th century can be established. Because of the position of the building along the line of the medieval city wall, the architectural genesis of the edifice is interesting in the context of the transformation of the city and its connection with the surrounding space.

Key words: Aleksandar Brdarić, mansion, Opatička 10, Classicism, drawings, portico